

ΠΙΣΤΕΥΣΑΤΕ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ

ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΕΧΕΤΕ ΤΟΝ

ΠΙΣΤΕΥΣΑΤΕ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ

ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΕΧΕΤΕ ΤΟΝ

ΠΙΣΤΕΥΣΑΤΕ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ

ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΕΧΕΤΕ ΤΟΝ

ΠΙΣΤΕΥΣΑΤΕ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ

ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΕΧΕΤΕ ΤΟΝ

KUML 19
76

ΠΙΣΤΕΥΣΑΤΕ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ

ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΕΧΕΤΕ ΤΟΝ

KUML ¹⁹₇₆

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

Jysk Arkæologisk Selskab satte dette Kuml for
HARALD ANDERSEN
På 60-årsdagen den 25. februar 1977

I kommission hos Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag, København 1977

OMSLAG: »Drik, og du vil leve skønt«
Indskrift på drikkeglas fra Stilling Trehøje.

Redaktion: Poul Kjærum
Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau
Tryk og indbinding: Jydsk Centraltrykkeri A/S

Skrift: Baskerville 11 pkt.
Papir: Mat JC-blade 120 gr.

Copyright 1977 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-01-58581-9

INDHOLD/CONTENTS

<i>P. V. Glob</i> : Harald Andersen, 60 år	7
<i>Niels H. Andersen</i> : Sarup. Keramikgruber fra to bebyggelsesfaser	11
Pits from two foundation periods	40
<i>Grethe Jørgensen</i> : Et kornfund fra Sarup. Bidrag til belysning af tragtbægerkulturens agerbrug	47
A corn hoard from Sarup. A contribution to the agriculture of the TRB culture	62
<i>Torsten Madsen</i> : Jættestuen Hørret Skov I. Et nyt fund af fodskåle med massiv midtdel The Hørret Skov I passage grave. A new find of pedestalled bowls with solid stem	65
.	86
<i>Karsten Davidsen</i> : En senneolitisk dyreafbildning fra Tørslev	95
Ein spätneolithisches Tierbild	97
<i>Ove Bruun Jørgensen</i> : Myter og ristninger	99
Myths and rock-carvings. An iconographical investigation	124
<i>Jørgen Lund</i> : Overbygård – en jernalderlandsby med neddybede huse	129
An Iron Age village with sunken houses	148
<i>Stig Jensen</i> : Fynsk keramik. I gravfund fra sen romersk jernalder	151
An analysis of pottery from late Roman Iron Age graves in Funen	180
<i>Susanne Andersen</i> : Et pilgrimsmærke fra Karup fundet i Brejning kirke	191
A pilgrim badge from Karup	197
<i>Niels H. Andersen</i> : Arkæologi langs den østjyske motorvej. Skanderborg-Århus	199
The East Jutland Motorway, Skanderborg-Århus	216

OVERBYGÅRD – EN JERNALDERLANDSBY MED NEDDYBEDE HUSE

af Jørgen Lund

I slutningen af 1960-erne lod institutionerne på Moesgård store dele af Danmark fotografere systematisk fra luften for at finde nye arkæologiske objekter. Den praktiske side af sagen blev udført af den erfarne engelske luftfotograf og arkæolog, J. K. St. Joseph. Disse overflyvninger, der blev udført i flere omgange og på forskellige årstider, forøgede antallet af bopladsfund ganske betragteligt, og især dukkede mange nye forekomster op i Vestjylland; men også andre områder viste sig rigere på bopladser end hidtil antaget. Det gælder f.eks. det østlige Limfjordsområde, hvor man inden luftfotograferingerne næppe havde kendskab til regulære jernalderbopladser, men hvor der nu inden for et få km² stort område kendes fem nye pladser (1).

På et luftfotografi af en normal jernalderlandsby ses de enkelte huse som et mønster af mørkere prikker og linjer, hvor prikkerne markerer stolpehul-

Fig. 1: Luftfoto af landsbyen ved Overbygård; de neddybede huse fremstår som mørke, rektangulære felter i den lyse undergrund. Nord opad. Foto: Prof. J. K. St. Joseph, Cambridge.

Aerial photograph of the Overbygaard village; the sunken houses appear as dark, rectangular areas in the lighter subsoil. North above. Photograph Prof. J. K. St. Joseph, Cambridge.

ler og linjerne væggrofter, hegn og palisader. Men på et par lokaliteter omkring den østlige Limfjord tegnede de enkelte huse sig som mørke, rektangulære felter i den lyse undergrund, og den eneste rimelige forklaring herpå måtte være at disse eventuelle huse havde været forsænket i undergrunden, og efter opgivelsen var hullerne blevet fyldt med mørk kulturjord (fig. 1).

Overfladeopsamlinger af skår på pladserne viste, at en eventuel bebyggelse måtte dateres til ældre jernalder, men kun udgravninger ville kunne afsløre, hvad det egentlig var for anlæg, vi stod overfor.

I 1973 blev det muligt med en bevilling fra Det arkæologiske Bopladsudvalg at foretage mindre, sonderende gravninger på to af pladserne med rektangulære fyldskifter, Overbygård, der ligger ved Stae i det sydlige Vendsyssel og Tofthøj, beliggende ved Sejlflod i det nordlige Østhimmerland (2). Der blev anlagt en række smalle snit hen over bopladserne for at finde ud af, på hvilken af pladserne der skulle søges gennemført en større udgravning.

Begge steder bekræftedes formodningen om, at det var huse og at gulvene lå forsænket fra ca. 0,5 m til mere end 1 meter under pløjelaget.

Af de to pladser viste Overbygård sig at være mindst forstyrret af sekundære anlæg og hertil kom, at denne lokalitet fremviste gode iagttagelsesmuligheder i jordlagene. Den himmerlandske boplads ligger op til en bronzealderhøj og er som følge heraf beskyttet af fredningsbestemmelserne (3).

De begrænsede undersøgelser i 1973 gav visse antydninger om husenes konstruktion og funktion, men skulle der skabes større klarhed over hustypen, måtte mere omfattende gravninger foretages, og det følgende år totalundersøgtes en af tomterne på Overbygård-pladsen (4).

På luftbilledet af denne lokalitet ses 10–14 rektangulære, mørke felter, der alle er orienteret nær øst-vest. Ved nogle af dem ses endvidere lige syd for langhuset et mindre mørkt felt, der siden viste sig at dække over en lille sidebygning, et anneks; det vil sige, at landsbyen rummer såvel regulære langhuse som huskomplekser bestående af et langt og et kort hus. (fig. 1).

Husene ligger på en mindre, sandet bakkeø med et areal på ca. 1 km²; øen har to bakketoppe og omkring den nordligste finder vi landsbyen i en højde af ca. 18 meter over havets overflade.

På og omkring landsbyen består overfladelagene af sandmuldet jord, som må have været nem at dyrke med datidens enkle redskaber. Adgangen til frisk drikkevand har også været let, idet der i bakkens vestskråning – 2–300 meter fra landsbyen findes kildevæld, hvoraf et stadig er virksomt.

Syd og vest for bakkeøen findes nu lave, fugtige strækninger, som grænser ned til Limfjorden. I vore dage anvendes disse arealer fortrinsvis til græsning, og det er vel rimeligt at forestille sig den samme anvendelse i ældre jernalder. På dette tidspunkt har arealerne nok været noget mindre,

men hvor meget er det ikke muligt at sige noget om i øjeblikket, idet man ikke kender Limfjordens vandstand omkr. Kr. f.

Umiddelbart nord for landsbyen er landet også lavt, her løb i stenalderen et større vandløb, som forbandt Kattegat og Limfjorden (5); siden hævede landet sig og det flade bassin omdannedes vel til et område med sumpe og måske små søer, men igen må det erkendes, at kendskabet til jernalderens naturforhold i det sydlige Vendsyssel er yderst begrænset. Efter dette korte rids af den topografiske situation turde det være klart, at stedet har været tiltrækkende for jernalderfolkene.

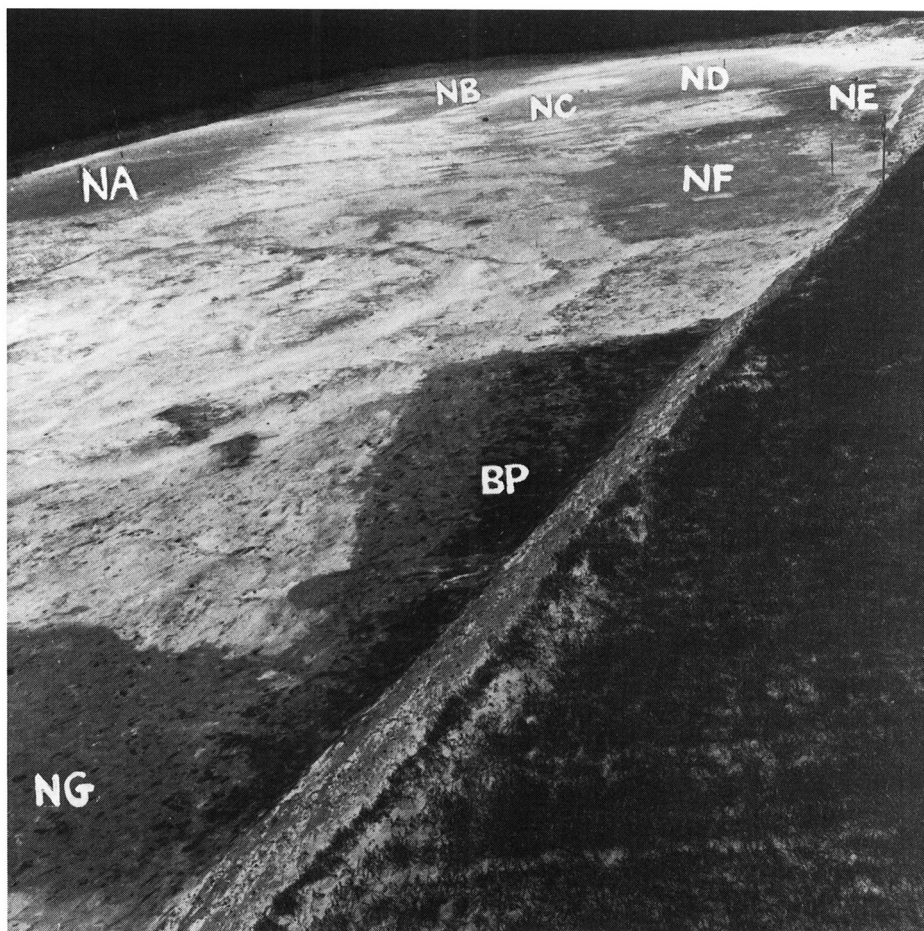

Fig. 2: Landsbyens sydlige halvdel set fra øst. De mørke partier markerer huse, sidehuse og vejforløb. Sammenlign i øvrigt med oversigtsplanen, fig. 3.

The southern half of the village viewed from the east. The dark patches mark houses, annexes and roads. Compare with the survey plan, fig. 1.

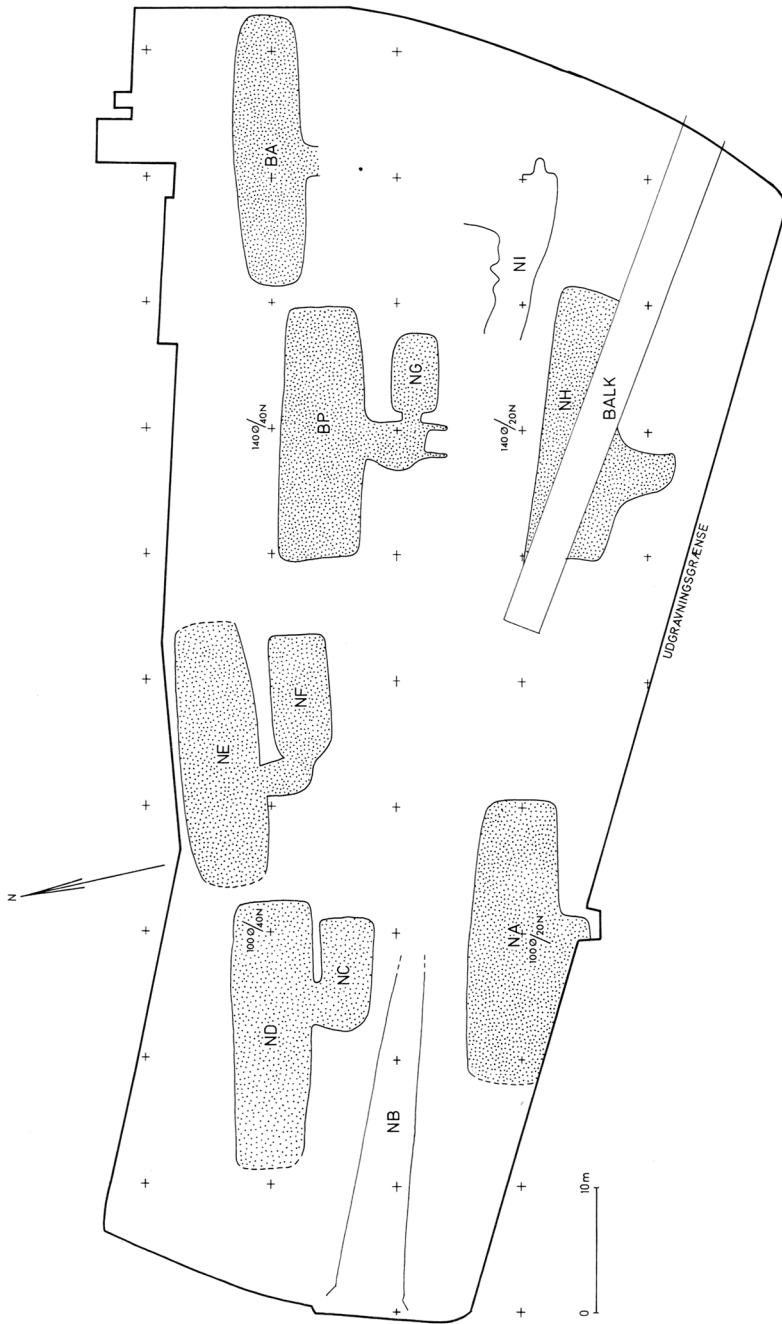

Fig. 3: Oversigtsplan med de neddybede huse.
Survey plan with the sunken houses.

UNDERSØGELSEN 1974

Den tomt, som totalundersøgte i 1974, er betegnet BA på oversigtsplanen og den ligger omtrent midt i landsbyen. De vigtigste udgravningsresultater skal kort refereres i det følgende (6). Undersøgelsen gav god indsigt i husets udviklingshistorie og funktion. Det viste sig f.eks. at hushullet havde været benyttet i tre omgange, der hver markerede sig ved lergulv og ildsted; de enkelte beboelsesfaser var skilt fra hinanden ved kraftige fyldlag. I alle tre faser var husene af sædvanlig jernaldertype, der ofte kaldes for det treskibede langhus; taget bæres af to rækker kraftige stolper, som deler huset på langs i et bredt »midterskib« og to smallere »sideskibe«. Det viste sig endvidere, at husene var opdelt, således at den vestlige halvdel fungerede som opholdsrum, mens den anden ende sandsynligvis tjente som stald. Igen hele funktionsperioden lå indgangen i den sydlige langside, men hvordan indgangskonstruktionen har været blev ikke klarlagt ved 1974-gravningen.

Det undersøgte hus BA var i sin ældste fase (= fase 1) ca. 17 meter langt og ca. 5 meter bredt med svagt krummede langvægge (7). Gulvlaget skrånede let mod øst og lå i gennemsnit $\frac{3}{4}$ meter under pløjelaget – gravet ned i den sandede undergrund. Husets vægge markerede sig i form af væggrøfter, der især var tydelige i den vestlige ende, mens grøfterne stort set manglede mod øst. Væggene har sandsynligvis bestået af lodrette, tætstillede stolper, idet væggrøfter flere steder opløste sig i stolpehuller (8).

Gulvet bestod i vestenden af ler, der især var tykt og fasttrampet lige omkring ildstedet. Husets østende havde jordgulv. Ud for indgangspartiet findes et smalt tværgående parti, der danner en art lav trappe mellem beboelse og den eventuelle stald; langs denne trappes østside sås en del større og mindre stolpehuller, der formentlig markerer en tværvæg.

Ildstedet lå i husets midtlinie mellem første og andet stolpepar; det var cirkulært med en diameter på ca. 1,40 meter og var anlagt i en flad grube i undergrunden over en mindre fundering bestående af fire håndstore sten.

Dette fase-1 hus står en vis tid, hvorefter tagbærende stolper og vægstolper rykkes op i forbindelse med byggeriet i fase-2, men i den formentlig korte tid hushullet står åbent, sætter det ind med sandstorm og et tykt lag flyvesand lejrer sig over fase-1 gulvet ligesom det naturligvis trænger ned i stolpehuller og væggrøfter. Flyvesandslaget er 20–35 cm tykt og direkte oven på dette anlægges et nyt gulv (= fase-2). I denne fase sker der flere ændringer med huset; det gøres større og samtidig kan der nu påvises sikre spor efter båseskillerum i østenden. (fig. 4).

Mod vest øges huset med 70–90 cm, mens udvidelsen i staldenden beløber sig til ca. 3 meter, huset bliver ca. 50 cm bredere og denne udvidelse finder sted ved nordsiden, hvilket fremgår af, at der findes en væggrøft liggende 15–25 cm højere end fase 1-grøften, og det er netop den niveauforskel, som

opstod i forbindelse med sandfygningslaget. Mod syd synes der ikke at ske ændringer eller forskydninger, idet den ældre væggroft genbruges. De tagbærende stolper i fase-2 huset er i de fleste tilfælde anbragt oven i fase-1 hullerne; dette fremgår af, at der i bunden af de ca. 50 cm dybe huller findes en rest af det flyvesand, som ligger mellem fase-1 og 2. Ildstedet lå ca. 20 cm over fase 1-ildstedet og var anlagt i en flad grube, som i bunden var fyldt med hvidt sand.

Begge disse faser viste tomter efter ubrændte huse, men 45–50 cm over fase-2 gulvlaget påvistes rester efter endnu en hustomt; under det moderne skel, som løb tværs over hushullet, fandtes bevaret en lille stump lergulv

Fig. 4: Parti fra østenden i hus BA med båseskillerum tilhørende fase-2. Skillerummene ses som mørkere og mindre stolpehuller anbragt oven i større stolpehuller med lysere fyldjord, sidstnævnte tilhører fase 1. Til venstre for skillerummene ses fase-2 væggroften. Jordbalkenes dybde ca 1 meter.

Part of the eastern end of house BA with stall divisions belonging to phase 2. The divisions are seen as darker and smaller post-holes placed over larger and lighter post-holes belonging to phase 1. To the left of the stall divisions is the phase 2 wall trench. Depth of earth balks 1 m.

samt dele af ildstedet, der begge var stærkt krakelerede efter en kraftig brand. Denne fase (= fase-3) kunne også erkendes uden for skellet, men her blot som et mørkt trækulsblandet lag, resten af tomten var ødelagt ved dybdepløjning på stedet. At dømme efter udstrækningen af det trækulsblandede lag formodes det, at dette fase-3 hus havde den samme størrelse som fase-2 huset.

Udgravningen viste, at iagttagelsesforholdene i hushullerne var fine, og dette sammenholdt med den besynderlige bosættelsesmåde gjorde det ønskeligt at få gennemført en mere omfattende undersøgelse af landsbyen for at se, hvorledes den udviklede sig gennem de et til tohundrede år, den var i funktion.

UNDERSØGELSEN 1975

I 1975 skulle en del af Nr. Sundby-Hals landevejen lægges om, og det viste sig at dette projekt netop ville skære den sydlige del af landsbyen bort. Arealet, som havde en størrelse på ca. 3000 m², blev undersøgt i maj-juli 1975 (9).

Fladen, som skulle udgraves, var dækket af et temmelig tykt overfladelag, og mere end 4000 m³ jord måtte fjernes; den mest praktiske måde at gøre dette på er at anvende en elevatorskraber, som i dette tilfælde flyttede omkring 150 m³ i timen, og den flade, som maskinen efterlod, krævede kun en mindre afrensning med skovl. En forudsætning for et godt resultat med en sådan maskine er, at jorden er forholdsvis let, og desuden skal undergrunden helst være sandet og stenfri.

I den del af landsbyen som indtil nu er undersøgt, er der påvist seks hus-tomter, der ligger i to »rækker«, og imellem disse er der fundet rester efter et vejforløb med hjulspor; denne vej har retning mod kildevældet, betegnet NB på oversigtsplanen.

For langhusenes vedkommende kan iagttages den samme udvikling som ovenfor beskrevet om hus BA, men ved gravningen i 1975 fandtes yderligere tre huse, som var forsynet med en mindre sidebygning, et anneks, og desuden blev der lejlighed til at foretage grundige undersøgelser af indgangspartierne, et element, som jo ikke blev tilstrækkeligt belyst ved udgravningen af hus BA. De følgende to afsnit vil derfor blive helliget annekserne og indgangspartierne.

Annekser

Følgende langhuse er forsynet med anneks: BP, ND og NE. Alle ligger i den nordlige husrække (se oversigtsplan). Annekserne ligger tæt op til langhusenes sydvægge og kun adskilt fra disse ved en smal klods af urørt

undergrundssand (fig. 6). I alle annekser er der fundet rester af lergulve og i to af dem tillige sikre ildsteder; i annekts NF var der tale om to særdeles velbyggede arnesteder umiddelbart over hinanden. I annekset til hus BP bestod ildstederne blot af rødbrændte partier i gulvleret, men såvel i NG som i NF kunne der udskilles to gulvlag adskilt fra hinanden ved et 3–5 cm tykt sandlag.

Annekserne er ret små – op til 9 meter lange og højst 4,6 meter brede – og i den vestlige gavl findes en smal indgang. Taget bæres af 2 til 3 stolpe-

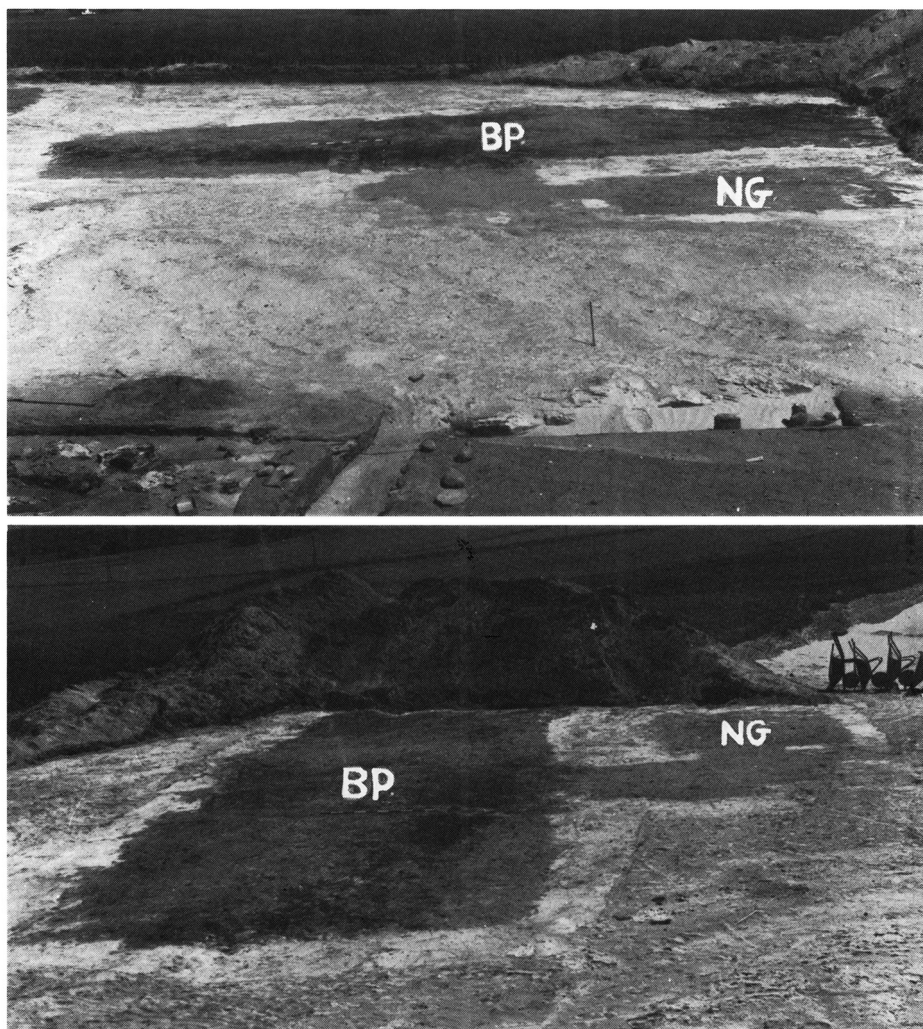

Fig. 5: Hus BP og sidehus NG efter pløjelagets fjernelse, set fra syd og vest. Mærk det fælles indgangsparti.

House BP and annex NG after removal of the plough layer, seen from the south and west. Note the common entrance.

par, mens væggene, som i langhusene, består af tætstillede stolper. (fig. 7). Intet tyder på, at disse stolpekonstruktioner er blevet flyttet i anneksets funktionstid, og sammenholdes dette med det tynde sandlag mellem lergulvene forekommer det mest sandsynligt, at annekserne ikke har været revet ned mellem faserne 1 og 2, som det var tilfældet med langhusene.

Tilstedeværelsen af lergulve og ildsteder peger i retning af, at disse småhuse har tjent som opholdsrum, måske som en slags værksteder, men desværre tillader de få fund ingen nærmere funktionsbestemmelse.

Annekserne er entydigt knyttet til de neddybede huse og der kan påvises to beboelser i dem svarende til forholdene ved langhusene; at annekserne ikke er brugt i forbindelse med fase 3 fremgår klart af, at fase-3 brandlaget kun dækker det oprindelige langhushul og aldrig rækker ud over de neddybede småhuse. Den eneste forklaring herpå må være den, at annekserne simpelthen ikke fandtes i fase-3; havde de stået der, ville de selvfølgelig være brændt af sammen med de øvrige huse.

Fig. 7: Sidehus NF set fra øst. Huset er tømt til bunden og de mørke smalle partier langs nedgravningens kanter betegner vægggrøfter. I baggrunden under jordbænken ses dele af lergulvet.

Annex NF seen from the east. The house has been cleared to the base and the dark narrow areas along the edges of the excavation represent wall trenches. In the background under the earth bench are parts of the mud floor.

Fig. 8: Det stenkantede indgangshul umiddelbart uden for døren til hus BP.
The stone-bordered entrance hole just outside the door of house BP.

Indgangspartier

De neddybede huse er udstyret med et besynderligt indgangsparti – et fænomen, som kun vedrører fase 1-husene. Lige uden for selve døren i langsiden findes et dybere hul, som kan være kantet med sten (fig. 8). Det er givet, at hullet i sin funktionstid må have været dækket af et bræddelag, for uden dette ville det være umuligt at komme ud og ind af huset. Et menneske kunne til nød klatre over det, men det har ikke været muligt at trække kreaturer over det 1,5 meter brede indgangshul. Ved husene BP og NE lå bunden af indgangshullerne mellem 50 og 75 cm under fase 1-gulvet, men ved hus ND var hullet 1,5 meter dybt. Tilsvarende indgangshuller er påvist ved hus NA, og der er næppe tvivl om, at hus BA også har haft et sådant indgangsparti. At hullerne kun bruges i fase 1 fremgår af, at de lag, som er knyttet til fase 2, kan følges ud over indgangshullernes fyld, der i øvrigt består af sand, som er føjet ned i dem. Der er næsten ingen lerkarskår i indgangshullerne.

Det er ikke lykkedes at give nogen fornuftig forklaring på disse huller.

Ved huskompleks BP/NG blev der i forbindelse med undersøgelsen af det stenkantede indgangshul påvist et par nord-sydgående smalle grøfter, der begge endte i et par 20–25 cm dybe stolpehuller (se plan over BP/NG). Grøfterne kunne følges over en afstand af ca. 6,5 meter fra hus BP's syd-væg, så indgangspartiet til dette huskompleks har sandsynligvis været udformet som en lang gang, hvorfra der så var videre passage til henholdsvis anneks NG og langhus BP over det bræddedækkede indgangshul. Blandt stenene, som kantede disse huller, blev der fundet enkelte udtjente kværnsten, som indbyggerne må have bragt med sig, da de arriverede omkring Kr. f.

I fase-2 findes døråbningen på samme sted, men nu uden gang og indgangshul.

Ved omtalen af hus BA's udviklingshistorie blev det vist, hvorledes fase 2 huset voksede i såvel længde som bredde. Kaster vi et blik på de fem sikre, neddybede langhuse (10), som indtil nu er udgravet, tegner sig et ensartet billede. I fase 1 er alle husene 16–17 meter lange og ca. 5 meter brede, men i den følgende fase vokser de til 20–22 meter i længden og til ca. 5,5 meter i bredden. Landsbyplanen i fase 1 og 2 er den samme, men med opkomsten af fase 3 ændres billedet, idet man dels benytter de gamle hushuller og dels anlægger nye huse. På grund af dybdepløjningen på stedet er disse fase 3 huse vanskelige at lokalisere, men fund af solide ildsteder og stumper af rødbrændt ler angiver den omtrentlige beliggenhed af disse huse, således at der nu er påvist ni fase 3 huse mod fem tilhørende faserne 1 og 2.

Fig. 9: Fase-3 lertar in situ i hus NH.
Phase 3 pot in situ in house NH.

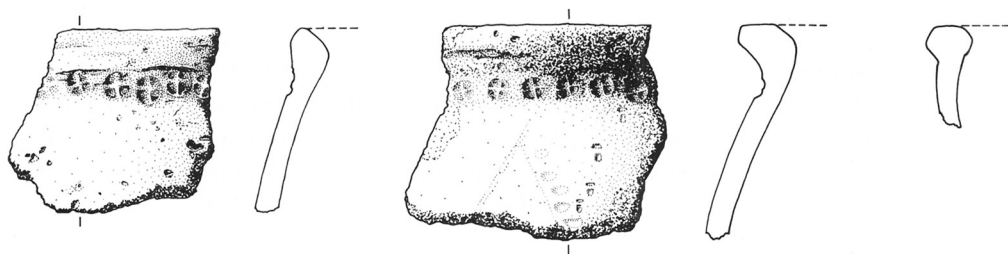

Fig. 10: Randskår med korsformede stempelindtryk; fra hus BA, fase-1. 1:2.
Rim sherds with cruciform stamped impressions; from house BA, phase 1. 1:2.

Keramik

Der er fundet betydelige mængder lerkarskår ved udgravningerne – mest naturligvis i fase 3 husene, hvor der på grund af ildsvåde er efterladt masser af keramik, der for en stor dels vedkommende kan sættes så meget sammen, at formerne kan erkendes. Anderledes forholder det sig med keramikken fra de to ældste faser; her er husene forladt i ro og orden så kun få skår er ladet tilbage, og det er yderst sjældent her at finde så meget af et kar, at formen kan bestemmes.

Endnu er analyserne af keramikken ikke ført til ende så bemærkningerne nedenfor må betragtes som foreløbige. Dateringen af landsbyen volder dog ingen problemer; de mange kar med fortykkede, facetterede rande og X-formede hanke viser, at bebyggelsen hører hjemme i ældre romersk jernalder (0–200 e. Kr.).

I det foreliggende materiale er en række former repræsenteret, og på figurerne 9–15 er vist nogle eksempler.

Næsten hele og fragmenterede forrådskar, der er 40–50 cm høje og hyppigt med to hanke er almindelige, hertil kommer mange hankekar, 12–20 cm høje samt en mængde kopper, der i øvrigt i adskillige tilfælde er fundet ved og under fase 3 ildsteder.

Desuden er der fundet flere kar med specielle funktioner, det gælder f.eks. de såkaldte ostekar, forholdsvis store, flade skåle med et 8–12 cm cirkulært bundhul. Disse kar stammer fra fase 3. Stykket 1790 AFB (fig. 13) synes at have fungeret som sigte. Det er 16,5 cm i diameter og består af en flad krave og et konkavt midterparti, der er opfyldt med små huller. På bagsiden findes asymmetrisk anbragt en hank, som bevirker, at sigten ligger fint i hånden.

Endnu en særegen form skal omtales. Det drejer sig om tilnærmelsesvis cylindriske lerrør, hvoraf der er fundet tre eksemplarer der alle lå ved et ildsted hørende til fase 3. (fig. 14). Ved to af rørene er gennemboringen ført

helt gennem stykkerne, mens der sidder en lerprop tilbage i det tredje. Stykkerne er forsynet med afglattet basis. De er 15 cm høje og gennemsnitsdiametere er 5 cm. Deres funktion er uvis, men muligvis skal de sættes i forbindelse med den jernhåndtering, som er knyttet til fase 3 eller de kan være en speciel form for ildbukke.

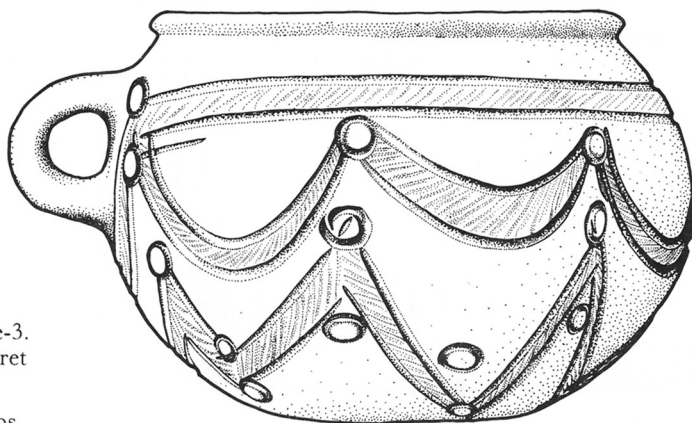
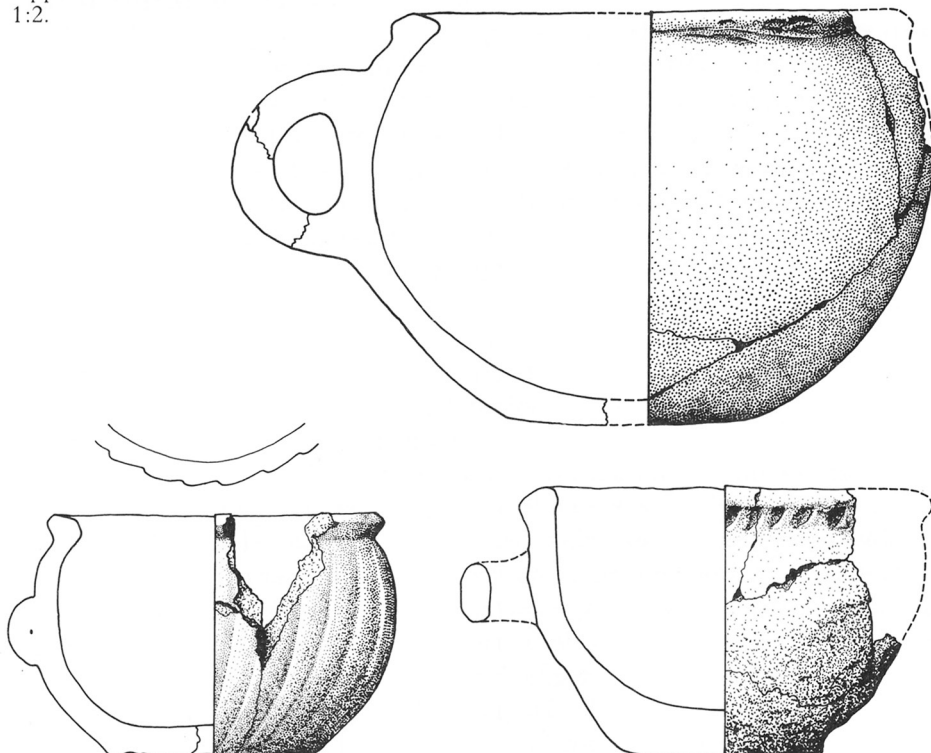

Fig. 11: Hankekar og kopper fra hus BA, fase-3. Øverste kar rekonstrueret 1:2.

Handled vessel and cups from house BA, phase 3. Upper vessel reconstructed. 1:2.

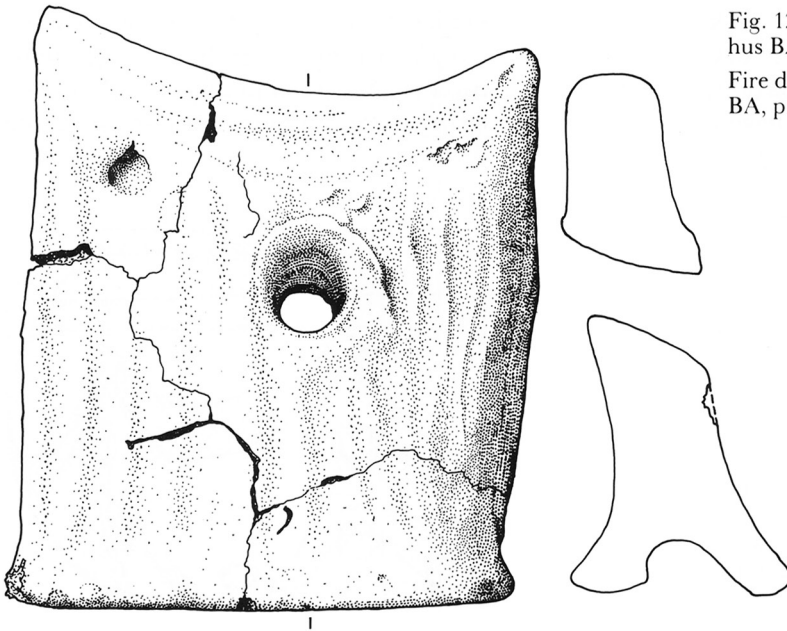

Fig. 12: Ildbuk fra
hus BA, fase-3. 1:2.
Fire dog from house
BA, phase 3. 1:2.

Langt den overvejende del af keramikken er fremstillet af granitmagret ler, men enkelte kar adskiller sig herfra ved at bestå næsten udelukkende af plantemagret ler. Det er nogle ca. 75 cm høje, tøndeformede kar med en mundingsdiameter på 15–20 cm og en standflade, som kun er lidt større. (fig. 15). Ingen af karrene har hanke, så de har været meget vanskelige at flytte rundt med, og den sandsynlige brug er da også som forrådskar. Det kan nævnes, at der i hus NH fandtes fire lige store kar af denne type stående på rad og række tæt ind til nordvæggen i opholdsafdelingen. Denne plantemagrede keramik er let at skille fra det øvrige skårmateriale, og det er derfor også muligt at knytte den sammen med en bestemt husfase, nemlig fase 3.

Som helhed er blot et fåtal af lerkarrene ornamenterede; i materialet, som indtil nu er fremgravet, beløber det sig til 5–7%. Det er som regel enkle motiver som fingerindtryk, indridsede vinkler og bånd m.v.; kun ved nogle få lerkar ses mere sammensatte mønstre som f.eks. på 1790 EO, der er smykket med udfyldte, hængende buer og cirkler. (fig. 11). På nogle få skår er observeret stempelmønstring, der netop er karakteristisk for Vendsysselkeramikken i ældre romersk jernalder; på fig. 10 ses et par randskår smykket med korsformede stempelindtryk. De afbildede rande hidrører fra forråds- eller kogekar, mens det normale er, at stempelmønstring findes på de kar, man traditionelt betegner finere lerkar, d.v.s. tyndvæggede, sorte kar med glinsende overflade. Denne gruppe er svagt repræsenteret i boligpladsmaterialet fra Overbygård (11).

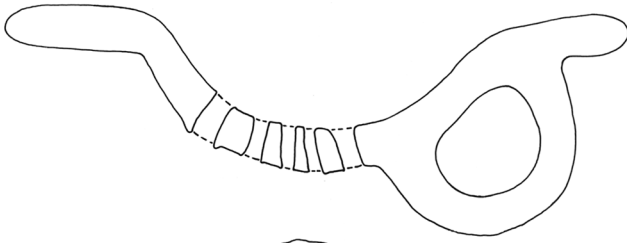

Fig. 13: Sigte (?), løsfund.
1:2.

Sieve ?; loose find. 1:2

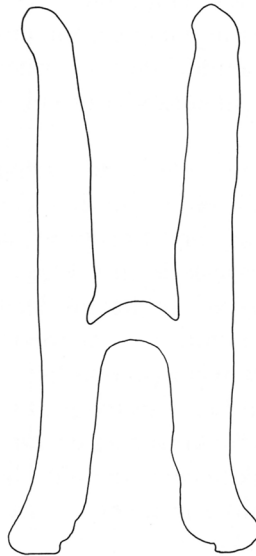
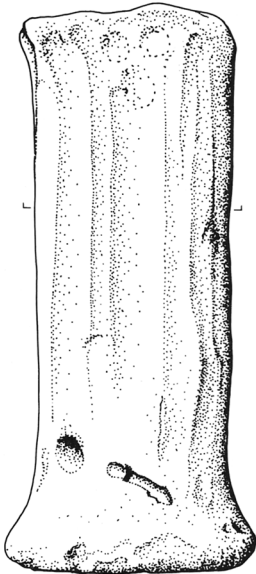
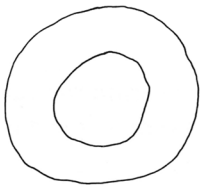
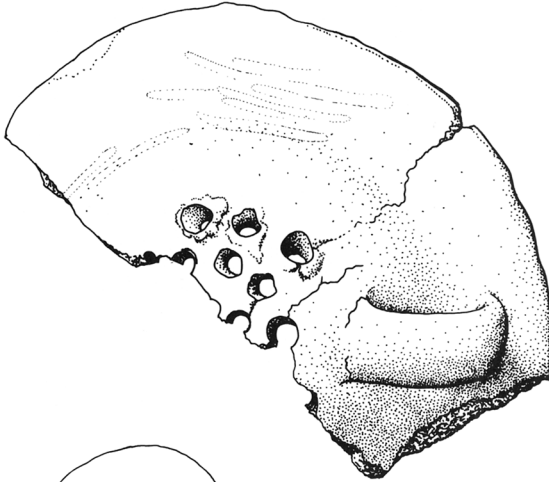

Fig. 14: Den bedst bevarede
af de tre lercylindre fra fase-3.
1:2.

The best preserved of three
clay cylinders from phase 3.
1:2.

Fig. 15: 75 cm højt forrådskar af plantemagret ler, fra hus NH, fase-3.

75 cm high storage vessel of plant-tempered clay, from house NH, phase 3.

ERHVERVSFORMER

Beliggenheden på en mindre bakkeø dækket med lettere sandmuld samt husenes opdeling i beboelse og stald viser, at hovederhvervene var kvægavl og agerbrug.

For fase 1's vedkommende består husenes østender af jordgulve, og kun i et enkelt tilfælde er der påvist båseskillerum i denne fase, nemlig ved hus NE. Men hertil kommer fundet af enkelte knogler og tænder; fra huskompleks ND/NC stammer flere tænder, der er fundet i fase 1 niveau. En enkelt af disse er med en vis usikkerhed bestemt til at være fra en hest (12).

Hvad angår fase 2 husene øges de både i længde og bredde og deres østender forsynes med båseskillerum, antallet varierer en del, fra et par stykker og op til 10–12 skillerum, men vigtigst er det at slå fast, at der i alle fase 2 husene er konstateret båseskillerum. Også fra denne fase hidhører nogle få fund af tænder. I ND/NC er der fundet flere omkring indgangspartiet, og et par af disse er bestemt, den ene med sikkerhed som okse, den anden er usikker, men sandsynligvis også fra okse.

Sporene efter kvæghold i fase 3 er vanskelige at påvise eftersom iagttagelsesforholdene i denne fases mørke kulturlag er dårlige, men også her er der i et enkelt tilfælde påvist båseskillerum, nemlig i hus NE, visse fyldskifter i hus NH antyder tilsvarende konstruktioner, og fra samme hus stammer tre knogler fra får og en enkelt fra okse(?).

Med hensyn til agerbruget er der ikke påvist sikre spor heraf i de to ældste beboelsesfaser, men opdagelsen af nogle kraftige, lagdelte sandmuldslag på begge sider af landsbyen giver en vis antydning om betydningen af dette erhverv. Sandmuldslagene kunne begge steder følges over 50–70 meter. Ved samme lejlighed fandtes umiddelbart vest og øst for selve landsbyarealet og i tilknytning til disse sandmuldslag to 3–7 meter brede bræmmer af flyvesand. Mest af alt ligner de markskel. På grund af deres beliggenhed under pløjelaget samt indholdet af romertidsskår er det nærliggende at hæfte betegnelsen digevoldinger på dem, men kun yderligere undersøgelser kan afklare dette vigtige spørgsmål. Desværre er det ikke muligt at knytte disse eventuelle markarealer til en bestemt husfase, vi må nøjes med at konstatere samtidighed mellem skårene fundet her og i husene (13).

I de nedbrændte fase 3 huse er der fundet en del forkullede korn og frø, hvoraf mindre portioner er bestemt (14). Den dominerende kornsort er byg, men hertil kommer adskillige frø af hør og sæd-dodder, begge planter, som har været skattede på grund af deres store indhold af olie. Der er gjort korn- og frøfund i husene BA, BP, NA og NE.

Produkterne fra kvægavlen og agerbruget er blevet suppleret med skal-dyrsindsamlinger i den nærliggende Limfjord. I huskompleks ND/NC er der fundet et par mindre dynger af blåmusling og østers. Den ene dyngelå i tilknytning til fase 1 og den anden tilhørte fase 2.

JERNHÅNDBETING

Der er gjort et forholdsvis stort antal jernfund på Overbygård-landsbyen, og de må alle knyttes til fase 3. Om man også har drevet jernhåndtering i de ældre faser er uvist, disse huse er jo forladt i ro og orden, og det vil sige at beboerne har taget alt med af værdi, herunder også eventuelle jernredskaber.

Der er fundet en del redskaber. Fra hus BA stammer således to knive, (fig. 16) hvoraf den ene (1790 MP) måler hele 26 cm. I hus NH fandtes et 32 cm langt kornsegl med skaftlapper og en ombøjede torn (fig. 16). Seglet lå i et af de store plantemagrede kar. Desuden er der fundet et par syle eller prene (fig. 16) samt et stykke af en lille kniv, hvortil kommer små jernringe. Et stærkt forbrændt kædestykke dukkede op i hus BA, det består af mindre ringe og nogle 6–8 cm lange stænger med øskener i begge ender – måske dele af et bidsel.

Foruden ovennævnte genstande er der gjort et par fund af særlig betydning: et lille kasseformet jernstykke (8×6×2,5 cm) samt tre 17–20 cm lange tilspidsede jernstilke, (fig. 17) der fandtes nær ildstedet i hus NA's fase 3. De lå tæt sammen som om de oprindeligt havde været bundtet. Hvad stykkerne har været anvendt til er uvist, men måske skal de alle opfattes som råemner, men analyser var nødvendige for at afsløre hvilke bestanddele

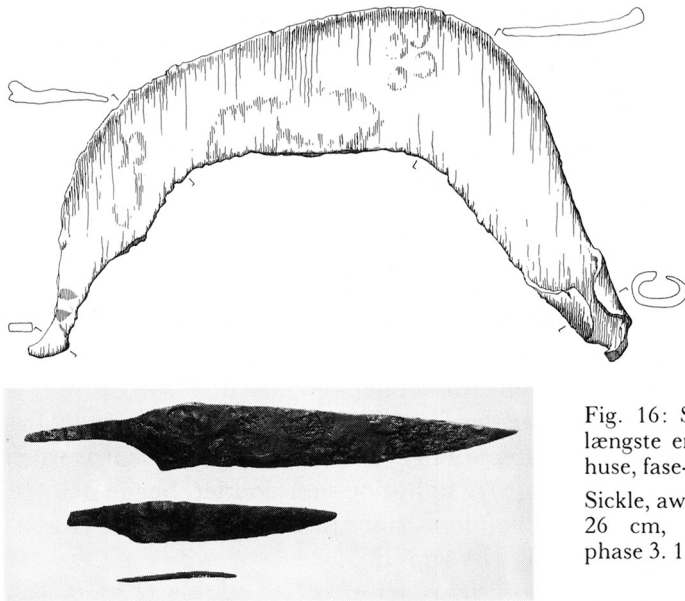

Fig. 16: Segl, syl og knive, den længste er 26 cm, fra forskellige huse, fase-3. 1:4.

Sickle, awl and knives, the longest 26 cm, from various houses, phase 3. 1:4.

stykkerne bestod af, og derfor blev der udtaget et par små prøver, som Robert Thomsen, Varde Stålværk analyserede (15). Et af de spørgsmål, som dukkede op i forbindelse med de mange jernfund i fase 3 var, om der kunne påvises egenfremstilling i landsbyen.

Analyserne gav kun visse antydninger herom; jernstilken indeholder praktisk taget intet fosfor, som er afgørende for bestemmelsen af, om det er myremalm, der har været anvendt som råmateriale; Robert Thomsen konkluderede, at stilken ikke kunne være lavet af myremalm. Hvad angår den anden prøve fra jernklodsens, indeholder den 0,266% fosfor, og desuden er der mange slaggeindeslutninger i den, hvilket får Thomsen til at mene, »at der er rimelig grund til at tro, at denne jernbarre er »hjemmelavet« (16). Men det er naturligvis nødvendigt, at der gennemføres mange flere analyser for at kunne sige noget mere konkret om jernets betydning for landsbyen.

Slaggefundene er talrige både i og uden for husene, men desværre er det vanskeligt at skelne udsmeltningslagger og smedeslagger fra hinanden.

Inden for det undersøgte areal findes ingen sikre spor efter jernudsmeltning, men det kan dog nævnes, at der ligger nogle mindre myremalmsforekomster et par hundrede meter øst for landsbyen (17), så råmateriale har altså været let tilgængeligt, og så i øvrigt henviser til, at den lille jernklods kunne være »hjemmelavet«.

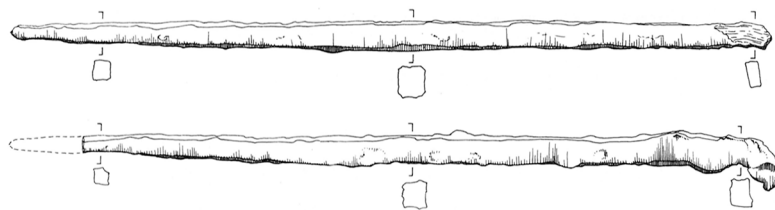

Fig. 17: To af de tre formodede jernbarrer fra hus NA, fase-3. 1:2.

Two of the three presumptive iron bars from house NA, phase 3. 1:2.

SAMMENFATNING

Udgravningerne viser en måde at bosætte sig på, som ikke hidtil er observeret her i landet eller i vore nabolande. Husene tilhører den almindelige jernaldertype, hvor mennesker og dyr bor under samme tag, men på et punkt afviger de, idet gulvet i disse huse i gennemsnit har været forsænket $\frac{3}{4}$ meter under pløjelaget, når vi holder os til fase 1. Desuden findes huse, som er knyttet sammen med en mindre sidebygning, der ligeledes er neddybet i undergrunden, og det spørgsmål trænger sig på, hvorfor man bosætter sig på denne facon. Der er dog tale om et betydeligt jordflytningsarbejde, for ved et huskompleks skal der fjernes 60–90 m³ sand inden man overhovedet kan komme i gang med selve byggeriet. På nuværende tidspunkt kan der ikke gives nogen fyldestgørende forklaring på dette fænomen.

Gennem de udgravninger, som hidtil er foretaget, er der skabt mulighed for at følge denne landsbys udviklingshistorie over de et til to hundrede år, den fungerer. Der kan være grund til atter at pege på den fastholden ved samme landsbyplan, som vi er vidne til i faserne 1 og 2, og omvendt ser vi, hvorledes fase 3 husene breder sig, således at der kan påvises 9 huse mod 5 i hver af faserne 1 og 2.

Vi har desuden fået en vis indsigt i de forskellige fasers erhvervsforhold – eksempelvis kan nævnes de mange båseskallerum i fase 2 husene og den mulige jernhåndtering i fase 3.

For at vurdere styrken og betydningen af disse erhvervsmæssige forskelle må landsbyen totalundersøges, ligesom det er nødvendigt at gennemføre sonderinger i det omgivende terræn. Eftersom landsbyen ligger på en lille bakkeø omgivet af sumpede arealer til næsten alle sider (kun mod øst findes en højereliggende bræmme, som giver adgang til Vester Hassing bakkeøen) skulle der være gode muligheder for at foretage rimelige skøn over hvorledes bakkeøens ressourcer kunne udnyttes bedst muligt. En forudsætning for et fornuftigt resultat er landsbyens totale afdækning, og det næste skridt i den retning tages i august-september 1976, hvor det er planen at undersøge endnu et par tusinde kvadratmeter.

SUMMARY

An Iron Age village with sunken houses

The Overbygaard village was discovered during aerial photography carried out by Professor J. K. St. Joseph, Cambridge, at the end of the '60s. Excavations have been in progress since 1973.

The aerial photographs show 10–14 houses, and to date 6 sites within an area of about 3500 sq. m. have been investigated; the entire village is thought to cover an area of about 8000 sq. m.

The village is situated on a sandy Litorina island at Stae in western Vendsyssel about a mile from the Limfjord. The soil around the village is loam and on almost all sides the hill on which it is situated is surrounded by lower areas suitable for grazing, so the site must have been extremely well suited to an Iron Age community.

5 of the 6 investigated house sites show a peculiar form of dwelling, in that they are on average sunk $\frac{3}{4}$ m. into the sub-soil, which allows the development of the houses and village to be followed over the 100–200 years of their existence. Three of the houses are furnished with small annexes, connected to the long-houses by common entrances.

Three building phases may be discerned; the two lowest are the most distinct, while the latest phase has been almost totally effaced by modern deep ploughing.

In the oldest phase (phase 1) the houses are 16–17 m. long and about 5 m. wide, while in the following phase (phase 2) they increase to a length of 20–22 m. and become $\frac{1}{2}$ m. wider, an extension which may manifest a change of living. The village plan in phases 1 and 2 is the same, but with the advent of phase 3 the picture changes, use being made of the old holes in addition to the construction of entirely new houses. Deep ploughing makes an accurate registration of these latest houses difficult, but 9 phase 3 houses have been demonstrated against 5 assigned to phases 1 and 2.

The smaller annexes to houses ND, NE and BP are associated only with phases 1 and 2.

With respect to construction and plan the houses here correspond to other Iron Age houses: they are three-aisled with the dwelling at the western end, while in several instances, stall separations have been demonstrated at the eastern end. The purpose of the annexes is on the other hand unknown; clay floors and fireplaces found in them suggest workshops.

A special feature in all the long-houses of phase 1 is the presence of an up to 1.5 m. deep hole just outside the entrance in the southern side; the hole has been covered with planks but its function is uncertain.

With respect to forms of livelihood the necessary analyses have not yet been completed, but barley, false flax and flax have been demonstrated, while the animal bones show that oxen, sheep, pigs and horses were present. Mussels from the Limfjord have also been found in several of the houses. But so far the finds of organic material are few from phases 1 and 2, since the houses have not been burnt, as is the case in phase 3.

Most of the find material naturally consists of pottery, which derives especially from phase 3 with the burnt houses. This is mainly utility ware with a small representation of so-called fine pottery. It should be remarked, however, that a few sherds have been found with stamped patterns, which is characteristic of Vendsys-

sel pottery in the early Roman Iron Age. Further, the many thickened rims and X-shaped lugs show that the village as a whole should be assigned to the early Roman Iron Age.

Among the other artefacts there is reason to mention the relatively many iron objects, found in a phase 3 context. They consist of slags, blanks and finished objects; among the latter are 2–3 knives, a 32 cm long sickle, a couple of awls, small rings, and possible parts of a bridle.

Preliminary investigations suggest that some of the iron may be “home-made” and deposits of sandy bog iron have also been found a few hundred m. east of the village area.

Jørgen Lund

Aarhus universitet, Moesgård

Oldsagstegning: Elsebet Morville

Plantegning: K. M. Christensen

Oldsagsfoto: Preben Dehlholm

Oversættelse: Peter Crabb

NOTER

- 1) Overbygård, V. Hassing sogn, Kær herred, Ålborg amt. FHM j.nr. 1790. Toftthøj, Sejlflod sogn, Fleskum herred, Ålborg amt. FHM j.nr. 1791. Tiendegården, Gudumholm sogn, Fleskum herred, Ålborg amt. FHM j.nr. 1806. Uglegården, Gudumholm sogn, Fleskum herred, Ålborg amt. FHM j.nr. 1807. V. Hassing, V. Hassing sogn, Kær herred, Ålborg amt. FHM j.nr. 1803.
- 2) Overbygård, V. Hassing sogn, Kær herred, Ålborg amt. (FHM jr. n. 1790). Toftthøj, Sejlflod sogn, Fleskum herred, Ålborg amt. (FHM jr. nr. 1791).
- 3) I 1973 gennemførtes mindre snitgravninger på denne plads. Husene var i gennemsnit neddybet 50–60 cm under pløjelaget. Undersøgelserne var ikke omfattende nok til at sige noget mere konkret om deres konstruktion og funktion. Toftthøj-pladsen er meget større end Overbygård; på luftbillederne kan der udskilles 20–25 huse. Skårøpsamlingerne viste, at pladsen er helt samtidig med landsbyen ved Overbygård.
- 4) Tak til Det arkæologiske bopladsudvalg under Det humanistiske forskningsråd, som bekostede undersøgelserne i 1973/74. En varm tak skal lyde til gårdejerne Anders og Orla Nørgård, der vederlagsfrit stillede området til rådighed.
- 5) D.G.U. I række. Nr. 10 v. A. Jessen, 1905. Se kortbladet »Ålborgs nordlige del« i dette værk og D.G.U. II række. Nr. 35 v. A. Jessen, 1920, p. 20 ff.
- 6) Se J. Lund, Hikuin 2, 1975, p. 97 ff.
- 7) Samme, p. 100 f med fig. 2 a.
- 8) Se note 7.
- 9) Undersøgelsen blev foretaget for Rigsantikvarens Fortidsmindeforvaltning i samarbejde med Forhistorisk Museum, Moesgård, hvor fundene nu opbevares.
- 10) Husene BA, BP, NA, ND og NE er neddybede, mens hus NH sandsynligvis alene tilhører fase 3.
- 11) I hus NH er der optaget mere end 30 næsten hele kar, men ingen af dem tilhører kategorien finere kar.
- 12) Tak til Peter Rowley-Conwy, som venligst har bestemt en del af knogle- og tandfundene.

- 13) Ved den kommende gravning er det meningen at lade foretage omfattende slemninger for at finde eventuelle korn og frø hørende til faserne 1 og 2.
- 14) Tak til docent A. Rode, København, som venligt har foretaget bestemmelsen af de brændte korn og frø fra hus BA.
- 15) Civilingeniør Robert Thomsen, Varde Stålværk har analyseret de to jernprøver – tak. Prøven fra jernstilken gav følgende resultat:

C
 Si 0,15
 Mn0
 P 0,089
 S
 Cr 0
 Ni 0
 Mo 0

og hårdheden ifølge Vickers/kp: 153, 153, 153, 153 og 185.

Den anden prøve fra det kasseformede stykke gav dette resultat:

C 0,02
 Si 0,19
 Mn0,03
 P 0,266
 S 0,007
 Cr 0
 Ni 0
 Mo 0

mens hårdheden ifølge Vickers/kp var: 153, 153, 153, 153 og 185.

Det er sidstnævnte stykke med det forholdsvis høje fosforindhold, som Thomsen mener, kan være »hjemmelavet«.

- 16) Robert Thomsen i brev af 23/1. 1976.
- 17) En prøve herfra er bestemt af Ib Marcussen, D.G.U., til at være sandet myremalm.